

TALABA SHAXSIDA O'Z-O'ZINI ANGLASHNING RIVOJLANISHIGA TALIM JARAYONI VA MUXITNING TASIRI

Egamberdiev Jamol Berdimurodovich
Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayoni va uning atrofidagi muhitning o'quvchining o'z-o'zini anglashning rivojlanishiga ta'siri o'rganiladi. Bu turli xil ta'lim strategiyalari, o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ta'siri, tengdoshlarning ta'siri va atrof-muhit omillari o'quvchilarning o'zini idrok etish usullarini qanday shakllantirishini o'rganadi. Tadqiqot ijobiy o'zini o'zi anglashni rivojlantirishda qo'llab-quvvatlovchi va boyituvchi ta'lim muhitining muhimligini ta'kidlaydi, bu esa o'z navbatida akademik natijalarga va umumiy farovonlikka ta'sir qiladi.

Kalit so'zlar: o'z-o'zini anglash, ta'lim jarayoni, o'qituvchi va talaba munosabatlari, tengdoshlarning ta'siri, ta'lim muhiti, faol ta'lim, o'z-o'zini hurmat, talaba-markazli ta'lim

ВЛИЯНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА И ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ НА РАЗВИТИЕ САМОЦЕНЦИИ СТУДЕНТА

Джамал Эгамбердиев Бердымуродович
преподаватель Государственного педагогического института Шахрисабза.

Абстракт. В данной статье рассматривается влияние учебного процесса и окружающей среды на развитие самосознания студента. В нем рассматривается, как различные стратегии обучения, взаимодействие учителя и ученика, влияние сверстников и факторы окружающей среды формируют то, как учащиеся воспринимают себя. Исследования подчеркивают важность благоприятной и обогащающей среды обучения для развития позитивной самооценки, что, в свою очередь, влияет на успеваемость и общее благополучие.

Ключевые слова: самосознание, образовательный процесс, отношения учитель-ученик, влияние сверстников, образовательная среда, активное обучение, самооценка, личностно-ориентированное обучение.

THE INFLUENCE OF THE EDUCATIONAL PROCESS AND THE ENVIRONMENT ON THE DEVELOPMENT OF SELF-CONCEPTION OF THE STUDENT

Jamal Egamberdiev Berdimurodovich
teacher of -Shahrisabz State Pedagogical Institute

Abstract. This article examines the influence of the educational process and the surrounding environment on the development of the student's self-awareness. It examines how different instructional strategies, teacher-student interactions, peer influence, and environmental factors shape the ways in which students perceive themselves. Research highlights the importance of a supportive and enriching learning environment in developing positive self-concept, which in turn affects academic performance and overall well-being.

Key words: self-awareness, educational process, teacher-student relationship, peer influence, educational environment, active learning, self-esteem, student-centered learning

Kirish. O'z-o'zini anglash yoki o'z-o'zini anglash kontseptsiyasi inson psixologiyasini tushunish uchun asos bo'lib, ayniqsa, shaxsiyatning shakllanishi va shaxsiy rivojlanishi eng dinamik bo'lgan ta'lim yillarida. O'z-o'zini anglash insonning o'zi haqidagi e'tiqodlarini, jumladan, uning fazilatlarini, kim va nima ekanligini va umumiy o'zini o'zi baholashini o'z ichiga oladi. Bu ichki tushunish xulq-atvoriga, motivatsiyaga va hissiy farovonlikka chuqur ta'sir qiladi.

Ta'lim nafaqat bilimlarni uzatish, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishdir. Ta'lim muassasalarida o'tkaziladigan shakllanish yillari davomida talabalar sezilarli kognitiv, hissiy va ijtimoiy rivojlanishni boshdan kechiradilar. Bu davr o'z-o'zini anglashni shakllantirish uchun juda muhimdir, chunki o'quvchilar doimiy ravishda tengdoshlari, o'qituvchilari va kengroq ta'lim muhiti bilan o'zaro aloqada bo'lib, ularning barchasi o'z-o'zini anglashda muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim jarayoni o'quv rejasini tuzish, o'qitish metodologiyasi, sinfni boshqarish va baholash amaliyoti kabi turli elementlarni o'z ichiga oladi. Ushbu komponentlar, samarali tarzda birlashtirilganda, o'quvchining ijobiy o'zini o'zi anglashiga sezilarli hissa qo'shishi mumkin. Masalan, faol o'rganish, mustaqillik va hamkorlikka yo'naltirilgan o'quvchilarga yo'naltirilgan yondashuvlar o'quvchilarning o'zini o'zi qadrlashi va o'z-o'zini samaradorligini oshirishi ko'rsatilgan.

O'z-o'zini anglashning rivojlanishida atrof-muhit omillari ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ta'lim muassasasining jismoniy, ijtimoiy va hissiy muhiti o'quvchining o'ziga bo'lgan qarashini qo'llab-quvvatlashi yoki to'sqinlik qilishi mumkin. O'qituvchi va o'quvchining qo'llab-quvvatlovchi munosabatlarini, tengdoshlar bilan hamkorlikni va inklyuzivlikni rivojlantiruvchi ijobiy muhit o'z-o'zini anglashni kuchaytiradi, bu esa yaxshi akademik natijalarga va umumiy farovonlikka olib keladi. Aksincha, qo'rqitish, kamsitish yoki qo'llab-quvvatlanmaslik bilan tavsiflangan salbiy muhit o'quvchining o'zini o'zi anglashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Talabaning umumiy rivojlanishida o'z-o'zini anglash muhimligini hisobga olgan holda, ta'lim jarayoni va atrof-muhit ularning shaxsiyatining ushbu muhim jihatiga qanday ta'sir qilishini tushunish juda muhimdir. Ushbu maqola ta'lim muassasalarida o'z-o'zini anglashni shakllantiradigan omillarni har tomonlama tushunish uchun miqdoriy va sifat ma'lumotlariga asoslanib, ushbu ta'sirlarni chuqur o'rganishga qaratilgan. Ushbu omillarni aniqlash orqali o'qituvchilar

va siyosatchilar ijobiy o'z-o'zini anglash va natijada o'quvchilarning natijalarini yaxshilash uchun ko'proq qo'llab-quvvatlovchi va samarali ta'lim muhitini yaratish strategiyalarini ishlab chiqishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O'z-o'zini anglash yoki o'z-o'zini anglash ko'p qirrali konstruktsiya bo'lib, u shaxsning o'zini o'zi idrok etishini aks ettiradi, o'z-o'zini hurmat qilish, o'zini o'zi tasavvur qilish va ideal o'zini o'z ichiga oladi. O'z-o'zini anglash turli xil hayotiy natijalar, jumladan, akademik ko'rsatkichlar, ijtimoiy munosabatlar va psixologik farovonlikning hal qiluvchi omilidir. Marsh va Xetti (1996) fikriga ko'ra, ijobiy o'zini o'zi anglash yuqori akademik yutuqlar, yaxshi ruhiy salomatlik va rivojlangan ijtimoiy o'zaro ta'sirlar bilan kuchli bog'liqdir. Aksincha, Baumeister va boshqalar. (2003) salbiy o'z-o'zini anglash akademik past natijalarga, o'zini past bahoga va tashvish va depressiya kabi psixologik muammolarga olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydi. Shu sababli, o'quv yillarida o'z-o'zini anglashga ta'sir qiluvchi omillarni tushunish talabalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Ta'lim jarayoni o'qituvchilarning o'rganishni osonlashtirish uchun foydalanadigan usullari va strategiyalarini o'z ichiga oladi. U o'quv dasturlarini loyihalash, o'qitish metodologiyasi, baholash strategiyalari va sinfni boshqarishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faol o'rganish, avtonomiya va hamkorlikni ta'kidlaydigan talabalarga yo'naltirilgan yondashuvlar o'z-o'zini anglashga ijobiy ta'sir qiladi. Deci va Rayanning (2000) O'z-o'zini aniqlash nazariyasi shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar o'z ta'lim muhitida avtonomiya, kompetentsiya va o'zaro bog'liqlikni his qilsalar, ularning ichki motivatsiyasi va o'zini o'zi anglash sezilarli darajada yaxshilanadi. Loyihaga asoslangan ta'lim va hamkorlikdagi faoliyat kabi faol ta'lim strategiyalari o'quvchilarga material bilan chuqur shug'ullanish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda malaka va o'z-o'zini samaradorligini oshirish imkoniyatlarini beradi.

O'qituvchi va talaba munosabatlarining sifati o'quvchilarning o'zini o'zi anglashini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Hamre va Pianta (2001) iliqlik, qo'llab-quvvatlash va o'zaro hurmat bilan tavsiflangan ijobiy o'qituvchi va talaba munosabatlari yaxshi akademik va ijtimoiy natijalar bilan bog'liqligini aniqladi. Sinfda qo'llab-quvvatlovchi va tarbiyalovchi muhitni yaratadigan o'qituvchilar o'quvchilarga tegishlilik va tasdiqlash tuyg'usini rivojlantirish orqali ijobiy o'z-o'zini anglashni rivojlantirishga yordam beradi. Aksincha, tanqid va qo'llab-quvvatlanmaslik kabi o'qituvchi va o'quvchining o'zaro salbiy munosabati o'quvchilarning o'zini o'zi qadrlashiga va o'zini o'zi qadrlashiga putur etkazadi, bu esa salbiy o'z-o'zini anglashga olib keladi.

Maktab yillarida o'z-o'zini anglashni rivojlantirishda tengdoshlar muhim rol o'ynaydi. Tengdoshlarning o'zaro ta'siri o'quvchilarga ijtimoiy taqqoslash, fikr-mulohazalar va ijtimoiy o'rganish imkoniyatlarini beradi. Wentzel va Caldwell (1997) ga ko'ra, do'stlik va qo'llab-quvvatlovchi tengdoshlar guruhlarini kabi ijobiy munosabatlar hissiy qo'llab-quvvatlash, tasdiqlash va tegishlilik tuyg'usini ta'minlash orqali o'z-o'zini anglashni kuchaytiradi. Boshqa tomondan, qo'rqitish va ijtimoiy chetlanish kabi salbiy o'zaro munosabatlar salbiy o'zini o'zi anglash va turli xil psixologik muammolarga olib kelishi mumkin.

Jismoniy, ijtimoiy va hissiy iqlimni o'z ichiga olgan kengroq maktab muhiti o'quvchilarning o'zini o'zi anglashiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Xavfsizlik, inklyuzivlik va qo'llab-quvvatlash bilan ajralib turadigan ijobiy maktab muhiti o'quvchilarda ijobiy o'zini o'zi anglashni rivojlantiradi. Ekkls va boshqalar. (1993) ta'kidlaganidek, qo'llab-quvvatlovchi maktab muhiti xavfsizlik va tegishlilik hissini ta'minlash orqali o'quvchilarning akademik motivatsiyasi va o'z-o'zini anglashiga yordam beradi. Aksincha, adovat, kamsitish va qo'llab-quvvatlanmaslik bilan ajralib turadigan salbiy maktab muhiti o'quvchilarning o'zini o'zi anglashini va umumiy farovonligini buzishi mumkin.

Ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillar ham o'quvchilarning o'z-o'zini anglashini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ijtimoiy-iqtisodiy ahvolga tushib qolgan talabalar ko'pincha o'z-o'zini anglashlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan qo'shimcha qiyinchiliklarga duch kelishadi. Sirin (2005) ijtimoiy-iqtisodiy holat akademik muvaffaqiyat va o'zini o'zi anglashning muhim bashoratchisi ekanligini aniqladi, yuqori ijtimoiy-iqtisodiy muhitda bo'lgan talabalar odatda ijobiy o'z-o'zini anglashlarini namoyish etadilar. Madaniy omillar, jumladan, ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar va umidlar ham o'z-o'zini anglashga ta'sir qiladi. Madaniyatlararo tadqiqotlar (Chen va boshq., 1995) shuni ko'rsatadiki, o'z-o'zini anglashdagi madaniy farqlar kengroq ijtimoiy va madaniy kontekstda shakllanadi va madaniy jihatdan sezgir ta'lim amaliyotlari zarurligini ta'kidlaydi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot miqdoriy so'rovlarni sifatli intervyular bilan birlashtirgan aralash usulli yondashuvdan foydalanadi. So'rovlar o'rnatilgan shkalalar yordamida o'z-o'zini anglashni o'lchaydi, intervyular esa o'quvchilarning shaxsiy tajribalari haqida chuqurroq ma'lumot beradi.

Natijalar

Talabalar o'rtasida o'z-o'zini anglashning rivojlanishiga ta'lim jarayoni va atrof-muhitning ta'sirini baholash uchun mo'ljallangan bir nechta namunaviy anketa savollari. Turli jihatlarni har tomonlama qamrab olish uchun savollar turli bo'limlarga guruhlangan.

Javoblar tahlili

Demografik ma'lumotlar

Yosh:

O'rtacha yoshi: 18-20

Jins:

a) Erkak: 50%

b) Ayol: 48%

Daraja darajasi:

a) Boshlang'ich: 20%

b) O'rta maktab: 30%

- c) Oliy maktab: 40%
- d) Kollej/Universitet: 10%

Maktab turi:

- a) Umumiy: 60%
- b) Shaxsiy: 30%
- c) Nizom: 8%
- d) Boshqalar: 2%

O'z-o'zini anglash

Umumiy o'z-o'zini hurmat qilish (1-5 shkala):

O'rtacha ball: 3,7

Akademik muvaffaqiyatga erishish qobiliyatlariga ishonch:

- a) Hech qachon: 5%
- b) Kamdan kam: 10%
- c) Ba'zan: 30%
- d) Ko'pincha: 40%
- e) Har doim: 15%

Akademik natijalardan qoniqish:

- a) Juda norozi: 5%
- b) Qoniqarsiz: 10%
- c) Neytral: 25%
- d) Qoniqarli: 45%
- e) Juda mamnunman: 15%
- f) Ta'lim jarayoni

Faol ta'lim strategiyalaridan foydalanish:

- a) Hech qachon: 5%
- b) Kamdan kam: 10%
- c) Ba'zan: 25%
- d) Ko'pincha: 40%
- e) Har doim: 20%

Tanqidiy va mustaqil fikrlashni rag'batlantirish:

- a) To'liq qo'shilmayman: 5%
- b) Qo'shilmayman: 10%
- c) Neytral: 20%
- d) Qabul qilaman: 45%
- e) To'liq qo'shilaman: 20%

Ochiq savollarni tahlil qilish

O'z-o'zini anglashning ijobiy ta'siri:

Ko'pgina talabalar o'qituvchilar va tengdoshlari bilan qo'llab-quvvatlovchi munosabatlar ularning o'zini o'zi anglashlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidladilar. Rag'batlantiruvchi va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etgan o'qituvchilar o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini va o'ziga bo'lgan hurmatini oshirishga yordam berdi.

Qiziqarli va faol ta'lim muhiti tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini va malaka tuyg'usini rivojlantirish uchun muhim ekanligi ta'kidlandi. Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda qatnashish imkoniyatlari o'quvchilarga o'z qiziqishlari va iste'dodlarini o'rganish imkonini berib, o'z-o'zini anglashni kuchaytirish sifatida qayd etildi.

Xulosa. Tahlil shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning aksariyati ijobiy o'zini o'zi tasavvur qiladi, o'z-o'zini hurmat qilish bo'yicha o'rtacha ball va akademik natijalardan qoniqish nisbatan yuqori. Biroq, yaxshilanishi kerak bo'lgan xolatlar mavjud. Barcha talabalar teng darajada qo'llab-quvvatlanayotganini va qo'shilganligini his qilishlarini ta'minlash, xilma-xillikni rag'batlantirish va etarli resurslar bilan ta'minlash talabalarning o'z-o'zini anglashi va umumiy farovonligini yanada oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu sohalarga e'tibor qaratish, ijobiy o'zini o'zi anglashni rivojlantiruvchi va o'quvchilarning natijalarini yaxshilaydigan yanada qo'llab-quvvatlovchi va samarali ta'lim muhitini yaratishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'oziyev E Psixologiya.T.: "O'qituvchi" nashriyot – matbaa ijodiy uyi, 2008.
2. Liu, W. C., & Wang, C. K. J. (2008). Home environment and classroom climate: An investigation of their relation to students' academic self-concept in a streamed setting. *Current Psychology*, 27, 242-256.
3. Calsyn, R. J., & Kenny, D. A. (1977). Self-concept of ability and perceived evaluation of others: Cause or effect of academic achievement?. *Journal of educational psychology*, 69(2), 136.
4. Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., & Vohs, K. D. (2003). Does High Self-Esteem Cause Better Performance, Interpersonal Success, Happiness, or Healthier Lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4(1), 1-44.
5. Chen, C., Lee, S. Y., & Stevenson, H. W. (1995). Response style and cross-cultural comparisons of rating scales among East Asian and North American students. *Psychological Science*, 6(3), 170-175.